

Зміст

- 7 • Ключ до розуміння тексту:
Між Полтавою й Цюрихом:
як панночки ставали
емансипантками (Віра Агеева)
- 25 • Товаришки
- 163 • Чад
- 195 • Біла кицька
- 211 • Збентежена вечерея
- 233 • Соловйовий спів

КЛЮЧ ДО РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ: *Між Полтавою й Цюрихом: як панночки ставали емансипантками*

Коли оцінювати прозу Олени Пчілки в контексті творчості літературних ровесників, одразу впадає в око іронічність та визивна несентиментальність її письма. Визивна, бо сльозлива, перечуленість ще і в другій половині ХІХ століття незрідка зоставалася, на жаль, питомою рисою української белетристики. Пишучи про село, вона й сама не може подолати тягар народницької спадщини: «малих отих рабів німих» треба жаліти й співчувати їхнім негараздам. Але в міських сюжетах з неймовірним блиском руйнує стереотипи, знижує пафос, демонструє подвійність стандартів, дошукується глибинних психологічних мотивацій учинків персонажів.

І така стильова манера пов'язана саме з традицією жіночого письма: молодша авторка, безперечно, взорується на Марка Вовчка. Це твердження може викликати подив чи й обурення, адже загальновідомо, що Ольга Драгоманова-Косач дуже не любила Марію Маркович і в тодішніх доволі палких суперечках про «вкрадену славу» завжди підтримувала версію, що «нахабна кацапка» обманом заволоділа вінцем української письменниці. (Натомість Леся Українка, до речі, вважала всі розмови про «несправжнє» авторство інсинуаціями й питала, чому ж Куліш чи Маркович від свого імени не вміли так добре творити.) Здається,

у стосунках Пчілки й Вовчка маємо ще одне гарне підтвердження теорії про страх впливу та іноді навіть неусвідомлене бажання цей вплив заперечити. Якраз романи Марка Вовчка вражають майстерністю авторської іронії та безбоязною деконструкцією патріархальних вартостей; зокрема, об'єктом її пильної уваги стає родина, шлюб, у якому жінка не знаходить можливостей для самореалізації.

Ольга Драгоманова скінчила Київський зразковий пансіонат шляхетних дівчат, одразу долучилася до братового товариства, до кола Громади і до праці за розвою української національної ідеології. Вийшла заміж за університетського приятеля Михайла Драгоманова Петра Косача. Про побут Драгоманових-Косачів можемо сьогодні скласти уявлення за численними фотографіями, мемуарами, листами, зрештою, збереженими садибами в Колодяжному і в Києві. На світлинах молода жінка однаково чарівлива й у видзігорних фешенебельних сукнях з буфами, бантами та мереживами, і в народних строях, якими захоплювалася. Коли на салонних зображеннях складна пишна зачіска з буклями й старанно викладеними пасмами, то в другому випадку коси прикрашає пишній вінок. Моду на народні українські строї власне Ольга Драгоманова-Косач великою мірою й усталила. Оселившись із чоловіком на Волині, у Звягелі, вона почала ентузіастично збирати фольклор. Видала 1876 року книжку «Український народний орнамент». Працю вважала одною з головних життєвих засад, і діалектне гадяцьке «пчілка» обрала як псевдонім, що нагадував про дбайливий невпинний труд.

Уже в Києві уряджує в себе літературні зібрання, заохочуючи до творчості і старше, і молодше покоління. Часто влаштовувалися конкурси на обрану

тему, коли називався якийсь предмет, річ, про який кожен мав написати власний текст. Журі обирало переможців, і оповідання чи новела нагороджувалися «золотим жетоном» та публікувалися на сторінках веденого неформальним очільником Старої громади Володимиром Науменком журналу «Киевская старина».

Олена Пчілка в низці оповідань, повістей та драм подає замальовки побуту української шляхти, столичної й провінційної еліти, життєвого ладу, усталеного в маєтках і заможних садибах.

Історії ці великою мірою автобіографічні, ґрунтовані на спогадах з гадяцького дитинства і юности. Візити, бали, концерти, клубні зібрання — красивий фасад, за яким часами ховаються речі доволі непривабливі. Усі ці форми світського спілкування не в останню чергу потрібні для прилаштування дівчат на виданні; а ще коли господарство розорене й посаг невеликий, то ситуація потребує неабияких дипломатичних зусиль. Для нас сьогодні цікаві Пчілчині «Артишоки», бо трагікомічний матримоніальний сюжет служить ще й для демонстрації того, як сприймають наші дідичі російських скоробагатків, котрі шукають заробітків і гараздів у «малоросійському краї». Знов-таки, схожі колізії розгортали, до прикладу, Іван Нечуй-Левицький, Людмила Старицька-Черняхівська, адже імперське чоловіцтво охоче навідувалося до Києва й Полтави в пошуках наречених. (Ба більше, у драмі «Милость Божа» Старицька-Черняхівська наголошує, що така політика змішаних шлюбів толерувалася, заохочувалася московською владою.)

Товаришки

— Так що ж се ви, Маріє Петрівно, невже таки справді пустите дочку за границю?

— Ох, нічого я не знаю, Катерино Пантелеймонівно! Власне, таки не знаю, що мені робить!..

— А що ж там вам робить? Не пускайте, та й годі!

— Так то вам говорити, Катерино Пантелеймонівно! А як же я не пущу, коли у мене серце болить, дивлячись на дівчину... Звичайно, вона не то щоб напосідалася, а все ж я бачу, що у неї тільки й думки, що про ту науку та про мандрівку в той Цюріх, чи як там він...

— Ото-то, Цюріх, Цюріх! Подуріли вони з ним! Вчора й мій Кость все провадив мені за його! Ну, та хлопцеві інше діло: мужчина собі всюди раду дасть!.. А дівчині зовсім не подобає віятись не знати куди й що, учитись на якусь лікарку. Бог знає що таке!

— Ну, от говоріте ж ви!.. Я й сама так думаю, а заперчити Любі не можу! Бачу, нудить вона, часом навіть плаче нишком... Боюсь, щоб ще сухотів не достала!

— О, вже так і сухотів! Нехай бог милує! Перебула б який час, поскучала та й забулася б!

— Ой, де там! Я боюсь, щоб ще не було так, як з покійною сестрою моєю, що як не віддали заміж за того учителя, то вона як засумувала, як засумувала, та й... на той світ пішла, сердешна!

— Отакої! Прирівняли ви! То таки шлюб, а то наука! Ще зроду й не чути, щоб хто-небудь достав сухоти через те, що не дали багацько учитись!

— Е, не кажіте, Катерино Пантелеймонівно! Не знаєте ви, як моя Люба кохається у тій науці і яка в неї вдача, а я її змалку знаю! Буде мовчати, буде мучитись, а вже як що наважить, то злегка не покине!.. Та мовчімо вже, Катерино Пантелеймонівно, бо вже вона ондечка йде!.. Ви вже, будьте ласкаві, і не кажіте їй нічого!..

— Ну, мені яке діло встрявати! Мое діло сторона!

Так розмовляли поміж собою дві старі панії, сидючи в гостиній, а попросту сказавши, в невеликій світлиці, побіленій крейдою, з трьома малуватими вікнами. Хата тая була густо заставлена старенькими стільцями й столиками, котрі й не думали здаватись модними. Правда, канапа, що стояла в глибині хати, з округлим столом наперед неї, мала мовбито штучніший вигляд з тою дерев'яною спинкою, вирізаною закрутками вгорі, та з тими теж дерев'яними бильцями, так званими ручками, закрученими верчиком. Але ж канапа була хоть і штучна, й пукняста, та без тої новомодної вигадки — пружин, і таки тверденька. Отож на тому, у всякім разі, найчільнішому місці в хаті сиділа одна з пань, Катерина Пантелеймонівна, очевидно, гостя, бо вона була в більшому й штучнішому чіпку і в мантилії, а друга — просто собі в хатньому ситцевому капоті і в примнятому серпанковому чіпочку, обшитому зовсім маленькими кружевцями.

На вроду обидві пані теж були розмаїті: гостя була таки, нівроку їй, в тілі, з чималим підгорлям, і хоть у чорному волоссі її, котре видно було з-під чіпка, й маячило трохи сивизни, проте пані була собі червона на виду, і темні очі її мали такий бистрий погляд, що хоть би й молодій! Друга ж пані, господиня,